

A sértett magatartásának értékelése a technikai vívmányok alkalmazása során bekövetkező gondatlan bűncselekmények körében

I.

Az utóbbi évtizedben a kriminológia, a büntetőjog, valamint ezek segédtudományainak öröndetes fejlődése eredményeként a mind sokoldalúbb bűnügyi oktatás keretében a tettesen kívül az érdeklődés előterébe került a sértett szerepének tisztázása is. Ezek a tudományos elemző munkák főként a kriminológia körén belül szolgáltak számos új megállapítással, amelyeknek akár csak vázlatos ismertetése meghaladná e tanulmány kereteit.

Ezek a kutatási eredmények elsősorban — az elkövető—sértett közötti kapcsolatnak, valamint a sértett számos személyiség-tulajdonságának tisztázásával — a sértettnek a bűncselekmények mechanizmusában betöltött szerepével összefüggésben tartalmazznak számos fontos újdon-ságot. A már eddig felgyülemlett tudásanyag bir-tokában nem kétségesen célszerű a büntetőjogá-szoknak is a sértetteknek a bűncselekményekben értékelt szerepéről mondottakat, illetve az ural-kodónak tekinthető nézeteket felülvizsgálni, s esetleg módosítani, kiegészíteni. A következők-ben a bűncselekmények egy speciális csoportjáb-an: a technikai vívmányok alkalmazása során bekövetkező gondatlan deliktumok körén belül¹

¹ A technikai vívmányok fogalmi körébe sorolom a tudományos-műszaki fejlődés eredményeit. Így: a közlekedést, az üzemi, háztartási gépeket, vegyi anyagokat, az elektromos áramot. Ezeknek alkalmazása során — különböző okokból — balesetek, illetve bűncselekmények következnek be. Ezeket a gondatlan bűncselekményeket — a bonyolult nyelvezet elkerülése érdekében — a továbbiakban *technikai bűncselekmények*nek, az elkövetők magatartását pedig *technikai gondatlanságnak* fogom hívni.

ehhez kívánok néhány adalékkal, szemponttal szolgálni.

A sértetti szerep elemzésekor fontos tisztázni a sértett pszichikus viszonyát az elkövetővel, illetve a sérelmére elkövetett cselekménnyel. E kapcsolat feltárása nélkül aligha képzelhető el hiánytalan oksági mechanizmus kimutatása. Nyilvánvalóan a sértetti szerep egyik szélsőséges esete a beleegyezés. Ezért is merül fel a szakirodalomban visszatérően a kérdés: beszélhetünk-e egyáltalán a *sértett beleegyezéséről*, s ha igen, mely körülmények között? Ehhez járul egy második felvetés is: a sértett beleegyezése mikor releváns az elkövető cselekményének megítélése szempontjából, azaz hogy a *sértett beleegyezése mikor zárja ki a társadalomra veszélyességet*? A hazánkban irányadónak tekinthető álláspont szerint² ennek általános feltételei a következők:

- ha a beleegyezést maga a sértett adja a cselekmény véghezvitele előtt vagy alatt;
- ha a sértett megfelelő ítélőképességgel rendelkezik;
- ha a sértett akaratnyilvánítása önkéntes, komoly és félreérthetetlen;
- ha a sértett ezzel a jogával korlátlanul rendelkezik.

Amennyiben a felsorolt feltételek bármelyike hiányzik, a cselekmény és az elkövető társadalomra veszélyessége fennforgásának vizsgálata eleve nem mellőzhető.

Az idézett egyetemi jegyzet két esetet külön

² Vö.: Békés—Bodgál—Györgyi—Károly—Molnár—Pintér—Szűk: Büntetőjog. Általános rész I. kötet. Kézirat. Tankönyvkiadó. Budapest, 1973. 182—183. old.

is kiemel, amelyek akkor is bűncselekmények, ha a sértett beleegyezése, sőt akár kifejezett óhaja nem vitatott. Ezek:

- a sértett kívánságára történő ölés;
- az öngyilkossághoz való segítségnyújtás.

A cselekmények és azok elkövetői társadalmi veszélyességének magas foka miatt a büntető törvénykönyv éppúgy, mint a hozzájuk társuló elméleti megnyilatkozások alapvetően — és tegyük hozzá: indokoltan — a szándékos bűncselekményre összpontosítják figyelmüket. Ez a felfogás az ímént idézett elvi kikötésekben is jól megmutatkozik.

A büntetőjog tudománya mind a mai napig többé-kevésbé adós maradt a gondatlanság körében egyre terjedő élet, testi épség, egészség sérelmét vagy veszélyeztetését eredményező cselekmények eseteiben a sértetti beleegyezésre vonatkozó állásfoglalással.

Melyek azok az esetek, amelyek mégis elvi támaszt, iránymutatást adnak a helyes szemlélet kialakításához?

Idézzük elsőként újból a már említett tankönyvet forrásként. E szerint „természetesen nélkülözi a társadalomra való veszélyességet a sporttevékenység gyakorlása. Közismert, hogy a küzdő sportok gyakorlói a verseny, vagy az edzés megkezdésekor az ezekben való részvételükkel testi épségük súlyos sérelmének kockázatát vállalják. A sérelem gyakran súlyos testi sérülésig terjed. Büntetőjogilag ezeknek a cselekményeknek hiányzik a társadalomra veszélyességük (jogellenességük), kivéve ha a szabályokat szándékosan szegi meg a játékos, és ezt abból a célból teszi, hogy ellenfelének a testi épségét veszélyeztesse. Egyébként a cselekmény a társadalomra veszélyesség hiánya okából nem büntethető”.

A felfogás sommás összefoglalása tehát az lehet, hogy a *sporttevékenység körében* — ahol dominál az önkéntes kockázatvállalás — az élet, testi épség, egészség sértése, illetve veszélyeztetése csak akkor társadalomellenes (társadalomra veszélyes), ha az nemcsak egyszerűen szándékos, de még célzatos is. Ha a veszélyeztetés vagy a sérelem a gondatlanság bármely fokán következik be, a cselekmény jogellenessége nem állapítható meg.

Tekintettel arra, hogy a most idézett felfogásra a későbbiekben saját álláspontom ismeretésekor még visszatérek, ezúttal nem vonom le a belőle számomra adódó következtetéseket.

Békés Imre a gondatlanság témakörét nagy mélységig tárgyaló monográfiájában³ mindössze egyetlen bekezdést szentel a sértett beleegyezésének. Szerinte a sértett beleegyezése csak abban a körben jelentős, amelyben jogi javakról egyáltalán rendelkezhet. Életéről senki nem mondhat le. Kádár Miklós és Kálmán György álláspontját idézi abban a vitatott kérdésben,

hogy valaki élete veszélyeztetéséhez hozzájárulhat-e? Szerintük igen, de csak akkor, ha a cselekmény nem mozdít elő társadalomra káros célokat. Saját álláspontját abban összegezi, hogy a sértett beleegyezése életének veszélyeztetésébe nem zárja ki a cselekmény jogellenességét, de mint kiegészítő elv részt vehet a megengedett rizikó igazolásában.

Említést érdemel, hogy a gondatlanság zömét kitevő közlekedési deviációk körén belül a nagyszámú hazai publikációk egyike sem foglalkozik a sértettnek a jogellenesség vonatkozásában felmerülő szerepével. A megengedett rizikó problémakörét — amellyel a témakör bonyolultsága miatt egy más alkalommal, önállóan kívánok foglalkozni — ezek a munkák kizárólag a tettessel kapcsolatban, rá vonatkoztatva vizsgálják. A sértett esetleges jogellenességet kizáró szerepe ezekben a munkákban fel sem merül. Pedig ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a gondatlanság témakörében szerzett tapasztalatokat, a legfőbb specialitásokat, összefüggéseket még nem sikerült a kívánt mértékben a büntetőjog nyelvére „lefordítani”, a büntetőjog képviselőivel elfogadtatni.

II.

A továbbiakban összefoglalom azokat az — elsősorban a közlekedés körében feltárt — összefüggéseket, amelyeket egyrészt a sértett szerepjátszásának büntetőjogi megítélésénél mindenképpen célszerűtlennek látszana figyelmen kívül hagyni, másrészt amelyek — megfelelő analógia alkalmazásával — a technikai gondatlanság több más területén is alkalmazhatók volnának.

A technikai bűncselekmények egyik jellemzője a *situációk váratlan kibontakozása*. A szituáció az ember tudatától függetlenül létezik, ugyanakkor annak jellegét az ember nagymértékben befolyásolja. A technikai világban egy szituációt — sokszor eltérően az élet „hagyományos” területeitől — az igen gyors változékonyság és a szituáció egyensúlyi állapotának magasfokú labilitása jellemez. Mit jelent ez? Röviden azt, hogy a szituációt létrehozó, az annak épp ilyen létét meghatározó elemeinek bármelyike olyan változásokon mehet keresztül, illetve úgy változhat meg, hogy ez a változás a szituáció többi elemeinek kiegyensúlyozatlanságát eredményezi. *A rendszer tehát csak viszonylagosan és rövid ideig stabil*. Ha a technika világát mint rendszert szituációk sokaságára, mint alrendszerekre bontjuk, megállapíthatjuk: annak érdekében, hogy e rendszerben ne következék be hiba, ahhoz a gyakran időben igen gyorsan változó szituációk sorának mindegyike el kell érje a már említett viszonylagos stabilitást. További feladat, hogy az egyik stabil szituációt egy másik — ugyancsak viszonylagosan és rövid ideig tartó — stabil szituáció kövesse. Ha nem ez történik, a rendszer egyensúlya megbomlik. Ennek eredménye pedig egy kedvezőt-

³ Békés Imre: A gondatlanság a büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1974. 315—316. old.

len eredményt, illetve következményt magában hordozó labilis szituáció kialakulása lesz.

Ebben a rendszerben az elkövető mellett nyilvánvalóan a sértett az az „elem”, amely legtöbbet tehet a szituációk stabilitásának megőrzéséért. Másként megfogalmazva: a *sértettnek* — mint az objektív valóság aktív irányítójának — a többi emberekkel (így a *tettes-sel*) — *kell mindent megtennie azért, hogy a technikai világban társadalomellenes (jogellenes) cselekmény ne következzen be.* Ehhez a társadalom semmiféle altruisztikus tulajdonságokat nem vár el. Csak azt igényli, hogy minden ember tegyen meg minden tőle telhetőt a más — és saját maga(!) — életének, testi épségének és egészségének megvédéséért. A „sértettnek” tehát „csak” az a feladata, hogy mindent megtegyen azért, hogy ne legyen „sértett”. Az elvárások körére még visszatérek. Most nézzük azonban meg, hogy az élet egy speciális területén — *a közlekedésben* — hogyan állunk e kérdéssel?

A hazánkban — elsősorban az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézetben — végzett kutatások több, témánk szempontjából érdeklődésre számot tartó *törvényszerűséget* tártak fel. Ezek közül a legfontosabbak a következők.

a) A sértettek jelentős része (50—80% között, a résztvevői körtől függően) nem teszi meg azt, amit a mai körülmények között a közlekedés résztvevőitől el lehetne várni. Ez azt jelenti, hogy az objektíve rendelkezésre álló védekezési lehetőségeket nyilvánvalóan nem használják ki, s így tulajdonképpen mint az események — egyáltalán nem szükségszerűen — passzív szemlélői, mint valamiféle tudattal nem rendelkező lények válnak a másik hibájának áldozatává.

b) A sértettek között igen nagy számban vannak olyanok, akik — mint az a többi bűncselekmények körében sem ritka — maguk indítják meg azt az oksági láncot, amely végül jogos érdekeik sérelméhez vezet. Az említett körben elsősorban azáltal, hogy a jogukat oly módon kívánják érvényesíteni, amelyet a jog tekintetbe vételére kötelezett vagy nem, vagy csak késve ismerhet fel. Más szavakkal olyan személyekről van szó, akik az átlagembertől eltérő módon viselkednek, s ezáltal az átlagember viselkedésére számító partnereket a hirtelen, meglepetésszerűen kialakuló szituációk — váratlanságuk következtében — megoldhatatlan feladatok elé állítják.

c) Ha az említett viselkedések okait vizsgáljuk, további árnyalásokra van szükségünk. Ennek során már nem a közlekedéssel szemben, az átlagember által elvárható magatartás tanúsítását vagy nem tanúsítását elemezzük, hanem azt, hogy az egyén (a sértett) szubjektíve képes volt-e ilyen viselkedésre? Az első szempont az elkövető felelőségének (bűnösségének) megítélésénél döntő, míg a második a sértett „felelőségének” megállapításánál. Annál a kérdésnél

tehát, hogy miért így és miért nem másképp cselekedett. Mindkét szempont számos változatát kell kielemeznünk a most megjelölt objektív tevés — szubjektív felelősségvállalás irányát követve ahhoz, hogy a beleegyezés tényéről — ha ilyenről egyáltalán célszerű beszélnünk — véleményt alkothassunk: ennek módjait kifejtéssük, s a tényt be is tudjuk bizonyítani. Enélkül úgyszintén elképzelhetetlen az is, hogy a sértettnek és az elkövetőnek a szituáció társadalomra veszélyessé válásában játszott szerepét feltárhassuk s mind büntetőjogi, mind egyéb szempontból a megelőzéshez szükséges következtetéseket levonhassuk.

Előbb azonban célszerűnek látszik a témakörben kifejtett, s legnagyobb visszhangra talált, a gondatlanság problémakörére összpontosító nézeteket röviden áttekinteni. Úgy tűnik, hogy a kérdés iránt leginkább a német nyelvterületen dolgozó kutatók érdeklődtek. Ezért találkozhatunk a továbbiakban elsősorban az ő álláspontjaikkal.

A gondatlan bűncselekményekben a sértett szerepével foglalkozó — elsősorban büntető, illetve polgári jogi szempontokat követő — *kutatók véleménye* úgyszólván *egybehangzó* abban, hogy a sértettnek a többé vagy kevésbé tudatos önvészélyeztetése a tettes büntethetőségét befolyásolhatja. *Megoszlanak* viszont a *nézetek* akkor, ha azt vizsgálják: mennyire jelentős a sértett szerepe (viselkedése) az elkövető tetteinek megítélés szempontjából. Ezek a felfogások meglehetősen sarkosak.

Egyesek szerint a gondatlan bűncselekmények oksági mechanizmusában a sértett egyáltalán nem játszik olyan jelentős szerepet, amely e szerep behatóbb tanulmányozását indokolná. Ezzel homlokegyenest eltérő az a felfogás, amely szerint gyakran fordul elő, hogy a sértő és az áldozat egyformán gondatlan, gyakran szerepük egyik pillanatról a másikra, vagy egyik szituációról a másikra megcserélődik. E felfogás hívei szerint „túlságosan drága a jogvédelem büntetőjogi szankciójával a többé-kevésbé véletlen tettetést sújtani, ugyanakkor a sértett magatartását figyelmen kívül hagyni”.⁴

A szerzők többsége — miként a gondatlan bűncselekmények egész mechanizmusánál (tegyük mindjárt hozzá: meglehetősen sikertelenül), úgy a sértett beleegyezésénél is — a szándékos bűncselekmények körében szerzett sok évszázados tapasztalatokkal próbálja meg a felmerülő nehézségeket leküzdeni. A gondatlan cselekményeknél emiatt a sértetti beleegyezés szintén általában a szándékos bűncselekmények körén belül tárgyalt sértetti beleegyezés perifériáján foglal helyet. A szakírók többsége tehát a

⁴ A nézetek ütköztetett ismertetését részletesen I. Frisch, P.: *Das Fahrlässigkeit und das Verhalten des Verletzten*. Duncker und Humblot, Berlin, 1973. 11—12. old. A különféle nézetek ismertetésekor a továbbiakban is elsősorban az e műben hivatkozott forrásmunkákra támaszkodom.

szándékos bűncselekmények körén belüli beleegyezést vetíti ki a gondatlan cselekményekre is.

Azok, akik a sértett beleegyezésével kapcsolatban állást foglaltak, *nézeteik alapján öt csoportba* sorolhatók. Vannak, akik szerint a sértett beleegyezése

— a joggyakorlat szempontjából játszik szerepet;

— büntetethőséget kizáró ok, amennyiben a tettes jogellenes tevékenysége (vagy mulasztása) meghatározott cselekményi szintet nem ért el;

— kizárja a vétkességet;

— mérsékli a büntetést;

— különösen a régebbi irodalomban — irreleváns.

Számunkra meglehetősen fontosak azok az indokok, amelyek alapján — az előbbi felsorolás második változata értelmében — a tettes jogellenességét zárják ki.

A sértetti beleegyezés jogellenességet kizáró hatásának alapja az az általános vélemény, amely szerint csak abban az esetben kell egy jogtárgyat jogilag védeni, ha ezt az illető akarja. (Az előzőekben már láthattuk, hogy ezzel a felfogással élesen ellenkezik a jelenleg uralkodó magyar felfogás.)

A mai nyugatnémet irodalomban túlnyomó részt egyetértés van a vonatkozásban, hogy a gondatlan bűncselekmények tettesének cselekménye jogszerű, ha a sértett a tettes cselekményébe beleegyezett, illetve a cselekmény bekövetkezésében meghatározó szerepet játszott. Ilyen beleegyezéssel történnek a sportsérülések, a (különösen gépjárművekkel végrehajtott) veszélyes utak résztvevőinek a sérülése és más olyan cselekmények, amelyek során a sérülés azért következik be, mert a sértett veszélyes tevékenységnek tette ki magát. E felfogás hátterében az a nézet áll, amely szerint bizonyos életterületeken, alkalmakkor a sértett kockázatot, ugyanis egy meghatározott eredmény lehetőségével számolnia kell.

Korántsem ennyire egyezik a kérdéskörrel foglalkozók véleménye abban a vonatkozásban, hogy a sértetti beleegyezés a cselekmény létrejöttén túl az eredményre is kiterjedjen-e? Az egyik felfogás szerint aki a veszélyes cselekménybe beleegyez, annak egyúttal a cselekménnyel együttjártó következményt is mint lehetőséget tudomásul kell vennie.⁵ Ezzel élesen áll szemben az a felfogás, amely szerint a gondatlan cselekményeknél a sértettnek az eredménybe való beleegyezése ritka, vagy talán soha nem is fordul elő. E nézet képviselői úgy vélik, hogy a sport- és gépjármű-balesetek, és más gondatlan cselekmények sértettjei a kockázatot, a bekövetkező eredményt azonban sohasem „akarják”. Az álláspont vallói úgy okoskodnak, hogy ha valaki valamilyen kockázatot vállal

(részt vesz valamilyen kockázatos szituációban, illetve saját cselekményét kockázatos módon hajtja végre; röviden: kockázatot), ez még nem jelenti a sérülésbe, halálba, mint a kedvezőtlen kockázat kimenetelébe való beleegyezést is. Az álláspont vallói nézetük alátámasztásaképpen a sportot hozzák fel példaként, ahol a sportolók különféle módokon védekeznek a sérülések ellen.⁶

Témánk szempontjából nem érdektelen egy, a kérdéskörön belüli finomítás kapcsán tett állásfoglalás. Egyes szerzők ugyanis külön felhívják a figyelmet arra, hogy másként kell megítélni a kezdőt és másként a nagy gyakorlattal rendelkezőt. Miként a fakockákkal játszó gyermek tudatában sem merül fel eleinte a játék veszélyességének tudata (pl. hogy ha a lábára ejti, az fájni fog, vagy ha az ablaknak dobja, az üveget kitöri vele), úgy valamely sporttevékenység kezdőjénél is meglehetősen nehéz a kockázattal való tudatos védekezésként kezelni.⁷

Vannak olyan nézetek, amelyek szerint ha valamely sportfajta önmagában jogszerű, akkor az ezzel együttjártó sérülések is jogszerűek.⁸ A sértett akarata irreleváns: ökölvívó világbajnok súlyos sérülést okozó ütése jogszerű, ha ismeretlenül egy kezdő ellen lép fel.

Ezzel tulajdonképpen ismét a megengedett rizikóhatár területére érkeztünk. Ezt a kérdéskört ezúttal azonban nem kívánom részletezni.

A szakirodalomban viszonylag kevés teret szentelnek a biztonsági intézkedések mennyiségi és minőségi jellemzői, valamint a sértett viselkedése közötti összefüggésnek. Frisch⁹ álláspontja szerint minél kevésbé van valamely tevékenység biztonsági intézkedésekkel övezve, annál inkább kell a sértett beleegyezését alaposan szemügyre venni. Más oldalról megközelítve a témát: annál inkább kérdőjelezhető meg a sértett beleegyezése, minél inkább cselekszik újfajta, vagy viselkedésében veszélyes, avagy technikai szempontból hiányos eszközzel.

Számos kutató kísérli meg a polgári jogban elért eredményeket a büntetőjogban adaptálni. Különösen a „saját veszélyre történő cselekvés” („Handeln auf eigene Gefahr”) gondolatköre látszik analóg módon hasznosíthatónak.

Stoll a saját veszélyre történő cselekvésnek két fő formáját különbözteti meg: a cselekvés valódi és nem valódi eseteit. Az előbbi alatt azokat a szituációkat érti, amelyekben a tettesnek a más személyekkel szembeni védelmi kötelessége feloldható, az megszűnik, mivel az érintett személy a veszélyt felismerhette, illetve nyilvánvalóan felismerte azt elfogadta.¹⁰

⁶ Vö. Schmidt, E.: Schlägermensur und Strafrecht. Juristenzeitung, 1954. 369. old.

⁷ Stoll, H.: Das Handeln auf eigene Gefahr. Berlin—Tübingen, 1961. 199. old.

⁸ Flume, C.: Anmerkung zum Urteil des BGH vom 14. 3. 1961. Juristenzeitung, 1961. 605. old.

⁹ Frisch: i. m. 30. old.

¹⁰ Stoll: i. m. 243. old.

⁵ Vö. Geerds, G.: Einwilligung und Einverständnis des Verletzten. Jur. Diss., Kiel, 1953.

Álláspontja szerint ha az ilyenként elismert veszélyes cselekmény meghatározott eredményhez vezet, a tettes magatartása nem kötelességellenes és ezért nem vétkes.¹¹

Lényegében azonos álláspontra helyezkedik Hirsch, aki mondandóját kifejezetten a közlekedésre összpontosítva fogalmazza meg: a közlekedésben szükséges gondosság megsértése — mint tényállási ismérv — nem létezik, ha a veszélyeztetett személy meghatározott kockázatra tudatosan belement.¹²

Az ismertetett nézetek számos eltérőségük mellett egy közös jellemzővel rendelkeznek. Ez pedig a *sértetti beleegyezés*, mint kiindulópont. E központi fogalom alatt arra törekszünk — mutat rá Frisch¹³ —, hogy lehetőség szerint minden olyan esetet ide soroljunk be, amelyben a veszélyeztetett többé-kevésbé tudatosan tette ki magát veszélynek. A háttérben az a logikai gondolatsor áll, hogy a sértett beleegyezésének büntetést kizáró ereje lényegében azonos a jogvédelemről való lemondással. Az idézett szerző véleménye szerint valamely jogilag védett érdek feladása csak abban a néhány esetben állapítható meg, ahol az egyén a kockázatot annak tudatában vállalja, hogy a káros eredmény is bekövetkezhet. A rizikó tudatos vállalása azonban azt követeli meg, hogy a sértett a veszélyt a beleegyezés megadásakor ténylegesen és pontosan ismerje.

Az említett esettől tehát alapvetően különbözik az, amelynél a sértett objektíve belement a kockázatos helyzetbe, azonban e tény tudata nélkül. Frisch álláspontja szerint a büntethetőség kizárásának körét helytelen a sértettnek a jogilag védett érdek védelméről történő tudatos lemondása körére szűkíteni. A jogilag védett érdek képviselője (a sértett) a vele szemben támasztott gondossági kötelesség terjedelmét akár tudatos, akár nem tudatos magatartása következtében csökkentheti. A *sértettnek tehát nem az akarátát, hanem a tényleges magatartását* kell vizsgálat tárgyává tenni. Így számos, a „beleegyezés” szubjektív ismérvét érintő nehézséget ki lehet kerülni.¹⁴ Véleményét abban foglalja össze, hogy a *jogilag védett érdek birtokosa mástól sem várhat el nagyobb védelmet, mint amekkorát saját maga tanúsít saját érdekei védelmében*. A technikai társadalomban a cselekedetek, situációk gyors változása és egyik pillanatról a másikra veszélyessé válása miatt a hagyományosnál szűkebben kell megvonni a büntetőjogi felelősség határát. A büntetőjogi védelem csak azt és csak annyiban illeti meg, aki és amennyire maga is megtett mindent jogilag védett érdekei veszélyességének megelőzésére.

Lényegében a most ismertetett felfogástól nem állnak messze Geppert és Zipf nézetei.¹⁵ Miközben elutasítják azt, hogy a valamely kockázatos szituációba való tudatos belemenettel az eredménybe való beleegyezést is jelenti, kifejtik azt az óhajukat, hogy a *tudatos önveszélyeztetés meghatározott eseteiben a tényállás megvalósítása a gondatlan cselekményeknél ne legyen lehetséges*. A nem tudatos önveszélyeztetés eseteiben azonban mindkét szerző gondolkodásmódja törést szenved. Geppert ugyan a sértett magatartásában alapot lát arra, hogy a vele szemben figyelembe veendő gondosság mértékét korlátozni lehessen. Ehhez azonban a sértett veszélyeztetettségi tudatát követeli meg. Zipf a jogilag védett érdek képviselőinek nem tudatos önveszélyeztetését teljesen figyelmen kívül hagyja.

III.

A továbbiakban megkíséreltem összefoglalni saját felfogásomat a most tárgyalt kérdéskörre vonatkozóan. Haladjunk vizsgálódásunk során az egyestől az általános felé. Elsőként arra a kérdésre szeretnék válaszolni, hogy *mi tekinthető beleegyezésnek?*

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint beleegyeznek valamibe az, aki valamely tervhez, cselekvéshez helyeslőleg hozzájárul.

A tömör megfogalmazásból többféle következtetés is kézenfekvő. Ezek: — az egyén a szóban forgó cselekvést helyesli, azaz egyetért vele; — az egyén állásfoglalása tehát feltétlenül megköveteli a tudatosságot. A szótárból kiinduló jogászai értelmezés számára mindez azt jelenti, hogy *ez a tudatosság csak a cselekvést érinti, de nem az eredményt*. A cselekvésbe való beleegyezés tehát nem jelenti egyúttal az eredménybe való beleegyezést is. A cselekménnyel való egyetértés nem azonos a lehetséges eredménnyel való egyetértéssel. A kockázatot vállalhatja valaki önként, számolhat is az esetleges kedvezőtlen eredménnyel, de ez még egyáltalán nem jelenti az ilyen eredmény természetes következményként való eltűrését.

A szubjektív oldalnál maradván röviden ki kell térni a saját élet veszélyeztetésének a jogosságára. Álláspontom a következő: a mai élet elképzelhetetlen anélkül, hogy az élet, testi épesség ne kerülne — legalábbis absztrakt módon — veszélybe. Megállapításomat nem kívánom bővebben indokolni. Pusztán arra kívánok hivatkozni, hogy mivel tévedésmentes cselekvésre senki nem képes: ez a hibázás (a hibázó szempontjából véletlen tényezők által is jelentős mértékben befolyásoltan) a valószínűségek

¹¹ Stoll: i. m. 246. old.

¹² Hirsch, E.: Soziale Adäquanz und Unrechtslehre. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 74. (1962.) 78—96. old.

¹³ Frisch: i. m. 51. old.

¹⁴ Frisch: i. m. 156. old.

¹⁵ Geppert, K.: Rechtfertigende „Einwilligung“ des verletzten Mitfahrers bei Fahrlässigkeitsstraftaten im Strassenverkehr? Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 83, (1969) 948. old.; Zipf, M.: Einwilligung und Risikoübernahme im Strafrecht. Neuwied und Berlin, 1970. 83. old.

igen eltérő foka mellett, de a civilizált ember mindegyikét reálisan veszélyezteti. Tekintettel arra, hogy a jognak kell az élet valóságához igazodnia és nem fordítva: *hibásnak és törzrak tekintem azt a felfogást, amely az élet, a testi épség, az egészség veszélyeztetését egyáltalán nem ismeri el.* Az ilyen felfogás teljesen mértékben eltávolodott a realitásoktól, hiszen egyáltalán nem kizárt annak lehetősége, hogy valaki valamilyen büntetőjogi szempontból is releváns cselekményt okoz anélkül, hogy vétke lenne. E felfogás tükrében a feltett kérdés tulajdonképpen nem is kérdés. Az ember nemhogy veszélyeztetheti, de ténylegesen veszélyezteti saját életét.

Más kérdés, hogy ennek a veszélyeztetésnek a szándékossága elismerhető-e, jogszerű-e? Úgy vélem — eltekintve a gyakori bizonyítási nehézségektől — e kérdésre csak nemmel válaszolhatunk. Tekintettel arra, hogy az ember társadalmi lény, cselekedeteivel nemcsak önmagának, hanem környezetének is felelősséggel tartozik. Minél humánusabb, embercentrikusabb, közösségibb egy társadalom, annál inkább helytálló e megállapítás.

Az előzőekben ismertetett nézetek alapján önként adódik a következő kérdés: befolyásolja-e és ha igen, mennyiben a sértett önvészélyeztető cselekménye a tettes viselkedésének megítélését?

A jogról, a jog céljairól vallott felfogásunkkal úgy vélem a legteljesebben ellenkezik az a nézet, amely a tettes cselekményét, s ezen keresztül magatartásának megítélését attól teszi függővé, hogy a sértett mit tett saját érdekei védelméért. El kell utasítanunk tehát az olyan — közhelynek tűnik, mégis rá jobb kifejezés: antihumánus — felfogást, amely azt vallja, ha a sértett tudatosan (vagy nem tudatosan) veszélyezteti saját életét, akkor a tényállás megvalósítása ne legyen a gondatlan cselekményeknél lehetséges. Hasonlóképp nem lehet „mentő körülmény” az sem a tettesre nézve, ha a sértett a sérelmet, vagy ennek lehetőségét tudatosan vállalta. Ha ezt a felfogást magunkévá tennénk, akkor fel kellene mentenünk azt az ittas motorost, aki olyan utasa halálát okozta, akinek tudomása volt a járművezető részegségéről. Hasonlóképp egyetlen közlekedési baleset részese sem lenne büntethető, mivel a már említett okok miatt gyakorlatilag minden részt vevő — tudva vagy tudatlanul — vállalja a veszélyt.

Ez a nézet tehát kettőzötten idegen a szocialista jogfelfogástól. Egyrészt azért, mert a sértettnek nincs joga életét tudatosan kockáztatni. Másrészt a másik személy gondossági kötelességének mércéjét nem lehet a vele szemben álló, jogos érdekeinek birtokában levő személy aktivitásától függővé tenni.

Joggal vehető fel a kérdés: hogyan egyeztethető össze ezzel a felfogással az az uralkodó nézet, amely szerint a sportban az ön- és mások veszélyeztetése — a már említett korlátok kö-

zött — megengedett? Nem kell mást tenni, mint visszautalni az idézett magyar nézetre: egyrészt az élet veszélyeztetése itt sem engedhető meg, másrészt mindent meg kell tenni a sérülés megelőzésére. A szándékos veszélytetés pedig e különleges területen is tiltott.

Ezzel tulajdonképpen mondandónk végéhez is értünk volna. Összefoglalóul leszögezhetjük, hogy a *sértett beleegyezése* — amely mint látjuk, mindenkor feltételezi a csak nehezen bizonyítható tudatosságot — *a cselekmény megítélés szempontjából irreleváns.* Ettől tehát nem lehet az elkövető bűnösségében való állásfoglalást függővé tenni, sőt az az elkövető bűnösségének mértékénél sem jöhet szóba. (Más természetesen a polgári jogi — pl. kárigénye megítélésénél, de erre a területre nem kívánok kitérni.)

Teljesen elhibáztak, minden reális alapot nélkülözőek tehát az előzőekben ismertetett nézetek? Ha így volna, hivatkozásunk indokolatlan lett volna. Az ugyanis aligha állítható, hogy a sértett nem gyakorol befolyást a tettesre, illetve a cselekményre. Ha pedig ez így van, akkor ezt értékelni is célszerű. Ennél a pontnál azonban a kriminológusi és a büntetőjogászai szemléletmód kettéválik. A kriminológusit mind a sértetti pszichés tartalom, mind ennek kifejeződése, látható visszatükröződése: a viselkedés érdekl. A büntetőjogásznak — a preventív szempontoktól eltekintve — azonban *nem a cselekményhez való pszichés viszonyulást kell vizsgálni, hanem pusztán a viselkedést.* Azt az objektív viselkedést, amely befolyásolta a tettes cselekményét.

A sértettnek a viselkedése — függetlenül attól, hogy ezt kifejezetten akarta-e, ilyenként felismerte-e, vagy sem — része a szituációnak. Különösen a technikai gondatlan bűncselekményeknél gyakori, hogy — amint azt már bemutattam — a sértett, legalábbis látszólag beleegyezik a jogait, érdekeit csorbító cselekménybe. Annak aktív részese, illetve nem tesz semmi tőle elvárható a cselekmény megelőzése érdekében.

Vannak, akik ilyenkor csak a sértetti szubjektumot vizsgálják, s csak azt nézik, hogy képes volt-e valamit tenni a cselekmény megelőzése, eredményének kedvezőbbé tétele érdekében. Az irányzat vallói pedig lényegében ugyanazt mondják, mint a már említett és bírált nézetek képviselői. Szerintük ha a sértett tehetett valamit a cselekmény ellen, akkor a tettes cselekményét enyhébben, ha nem, súlyosabban kell megítélni.

Elhelyett a helyes felfogás véleményem szerint az, hogy a sértettet az átlagemberrel kell egy szintre helyezni.¹⁶ Így kell azt vizsgálni, hogy volt-e reális lehetősége arra, hogy valamit tegyen a kedvezőtlen eredmény elhárítása érdekében.

¹⁶ Vö. Békés: i. m. 384. és köv. old.

Hasonló a helyzet, ha a cselekmény láncolatába helyezük bele a sértett magatartását. A már említett, a bűncselekmény oksági láncát megindító sértettek a gondatlan bűncselekmények körében az átlagostól eltérő, rendszerint váratlan és szokatlan viselkedésükkel sodorják bele a másik személyt jogos érdekeik megsértésébe. (A közlekedés köréből vett példával élve: a kijelölt gyalogos-átkelőhelyen a járműsor elhaladására az úttest felezővonalára környéken váró gyalogostömegből hirtelen kilépő gyalogosról van szó.) A tettes cselekményének társadalomra veszélyessége megítélésekor nem vizsgálható a sértett különféle, elsősorban pszichés jellemzője, csak a tanúsított magatartás. Kivételek természetesen itt is vannak. Iskola-példánál maradván: ha az autós látja azt, hogy nyilvánvalóan önmagára ügyelni képtelen személlyel áll szemben, ezt nem hagyhatja figyelmen kívül.

Nem véletlenül szoltam tehát a váratlan-ságról, az átlagostól eltérő viselkedésről. A cselekmény és az elkövető szempontjából hibás volna relevánsnak tekinteni az olyan viselkedést, amely — az elkövető szubjektumát, ismereteit is figyelembe véve — valóban váratlan, meglepetésszerű, függetlenül attól, hogy az ilyen viselkedéshez mi a sértett pszichés hozzáállása. Hasonlóképp tényként kell kezelni — elvonatkoztatva a sértett akaratótól, pszichés hozzáállástól — az elhárító magatartás meglétét vagy hiányát akkor, amikor ilyen magatartás tanúsítására objektíve mód lett volna. Mindkét esetben felmerülhet a cselekmény formálisan szabályszerű részesének felmentése, illetve cselekménye fokozott mértékben enyhe megítélése. A megítélésnél büntetőjogi szempontból teljesen közömbös az, hogy a sértett mi okból és mi módon tanúsította a környezethez nem alkalmazkodó magatartást. Akarta-e vagy sem, esetleg foglalkozási szabályt vagy „csak” a társadalmi együttélés normáit megszegő módon cselekedett-e, viselkedett-e? A lényeg egyetlen: a cselekménynek a kívülálló számára észlelhető mikéntje.

Ismét egy közlekedési példával élve feje-

zem be nézetem igazolását: az elkövető cselekményének társadalomra veszélyességét — legalábbis a jelenlegi eredményfelelősségi koncepció mellett — kizárólag aszerint kell megítélni, hogy a szabálytalanul előzést végrehajtóval szemben közlekedő jármű vezetője akkor is meghalt volna-e, ha be van előírászerűen csatolva a biztonsági öve. Ha igen, a szabályszerű egyben bűnös is. Ha viszont a másik az övhasználat esetén meg sem sérült volna, fel kell a „tettest” menteni. Teljesen érdektelen ebből a szempontból, hogy a másik miért nem használta az övet. Azért-e, mert elfelejtette becsatolni, vagy azért, mert semmibe veszi az előírásokat.

Pusztán azt kell tehát vizsgálni, hogy *bekövetkezett volna-e, s ha igen, akkor milyen eredmény, ha a sértett a jogi és az egyéb társadalmi elvárásoknak megfelelően cselekszik.* Ha ilyen esetben a büntetőjog által megfogalmazott tényállás nem következik be, a tettes bűnössége nem állapítható meg. A sértett büntetőjogi szerepjátszásánál — legalább is a technikai gondatlanság körén belül — tehát nem a szubjektív beleegyezés ténye vagy hiánya a döntő. A lényeg a sértettnek a többség viselkedési szokásaihoz való viszonyulásában kell keresnünk. Minél inkább tér el az a viselkedés — kedvezőtlen irányban — az átlagtól, annál nagyobb szerephez jut a tettes cselekményénél is. Szélsőséges esetben (így a korábbi zebra-példánál) elképzelhető, hogy a tettes cselekményét teljesen közömbösíti, hiszen a jog megsértése csak látszólagos. A sértett viselkedése lehetetlenné teheti azt, hogy mások tudomást szerezzenek jogairól. Ez pedig más megközelítéssel azt jelentheti, hogy jogsérelem nem is következik be, hiszen a jogszabály által védeni rendelt érdek is csak látszólag létezik. Ezért nem lehet szinte egyetlen, első pillantásra „tisztának” tűnő ügynél sem kizárni annak lehetőségét, hogy — a felszínes, első megállapítással ellentétben — a „sértett” a tényleges elkövető és a „tettes” tölti be a valóságban a sértetti szerepet.

Irk Ferenc